

Mișcarea Legionară, între istorie și percepții actuale. Amestec de fascism și atitudini populiste

[The Legionary Movement, between history and current perceptions. A combination of fascism and populist attitudes]

Bogdan TEODORESCU & Dan SULTĂNESCU

Abstract: *The Legionary Movement (called also the Iron Guard) was a special political phenomenon, which appeared in a special socio-economic and geopolitical context, in interwar Romania. As some of the elements of this context seem to repeat today (the reappearance of regional conflicts, the fear of world wars, multiple economic and social crises, the rise of anti-system populist attitudes and anti-Semitism in social media, multiple feelings of frustration for large social categories), the analysis the phenomenon of the Legionnaire Movement is more actual than ever. And the way in which this political message is perceived, not only in historiography, but also among the voting population nowadays, is becoming more and more relevant. This analysis combines a historical approach, to explain the phenomenon of the Legionary Movement from the interwar period, with a sociological one, to evaluate today's public perceptions towards this phenomenon, one that is part of the family of Eastern European fascisms, but also of a form of anti-system approach, stimulating populist attitudes, as they are defined today.*

Keywords: *Fascism, radicalization, Iron Guard, interwar Romania, populism, anti-Semitism, Legionarism Movement, political attitudes, political parties*

Mișcarea Legionară a fost un fenomen politic special, dezvoltat într-un context socio-economic și geopolitic special, care a părut unic pentru foarte mult timp. În condițiile în care unele din elementele acestui context par să se repete în prezent (reaparitia de conflicte regionale, teama de războaie mondiale, crize economice și sociale multiple, creșterea atitudinii populiste anti-sistem, sentimente de frustrare multiple pentru largi categorii sociale), analiza fenomenului

Mișcarea Legionară este mai actuală decât oricând. Iar modul în care această zonă politică este percepută, nu doar în istoriografie, dar și în rândul populației cu drept de vot în prezent, devine tot mai relevant. Analiza de față combină un demers istoric, de explicare a fenomenului Mișcării Legionare din perioada interbelică, cu unul sociologic, de evaluare a percepțiilor publicului de astăzi față de acest fenomen, unul care face parte atât din familia fascismelor est-euro-

pene, dar și dintr-o formă de abordare anti-sistem, stimulative de atitudini populiste, așa cum sunt acestea definite în prezent. Mișcarea Legionară poate fi încadrată în categoria mișcărilor fasciste (mai mulți cercetători certifică această etichetă – Ioanid¹, Mosse² sau Turda³), ca un fenomen specific distinct, care are și câteva caracteristici proprii, iar analiza efectelor acestor fascisme este interesantă, nu doar din perspectivă istorică, dar și din perspectiva efectelor curente.

Context istoric al apariției Mișcării

Izbucnirea Primului Război Mondial a găsit Regatul României prins între obligațiile tratatelor de alianță semnate cu Puterile Centrale și interesul național, reprezentat de noua politică inițiată de premierul Ion I.C. Brătianu. Acesta era tot mai preocupat de soarta populațiilor românești aflate sub dominația austro-ungară în Transilvania, Banat și Bucovina. Soluția provizorie a neutralității a fost abandonată în 1916, când Regatul României a intrat în război alături de Antanta. Entuziasmul popular și primele victorii din Transilvania au fost urmate de înfrângeri dureroase care au scos la iveală atât slaba pregătire și înzestrare a armatei, superficiala planificare a operațiunilor cu partenerii de Alianță, dar și nerespectarea de către aceștia a unora dintre obligațiile asumate. În fața imposibilității continuării operațiunilor militare, în mar-

tie 1918 este semnat Tratatul de pace de la București, unul extrem de defavorabil Regatului României, tratat neratificat de Regele Ferdinand și anulat de evoluția viitoare a războiului și de înfrângerea Puterilor Centrale din toamna aceluiași an. În decembrie 1918, Regatul României își dublează atât populația cât și teritoriul, devenind un jucător semnificativ în zona Balcanilor. Singurele două neîmpliniri românești la Conferința de pace de la Paris au fost atribuirea Banatului sârbesc Yugoslaviei și obligația semnării unui tratat privind drepturile minorităților naționale, dreptul de vot pentru evrei care puteau deveni cetățeni români și acceptarea Ligi Națiunilor ca supraveghetor al aplicării acestor deziderate⁴.

Costurile triumfului și ale împlinirii proiectului României Mari au fost însă însemnate. Cei doi ani de război au însemnat peste 800 000 de morți, răniți și dispăruți pe front și în spatele frontului, aproximativ o zecime din întreaga populație a Regatului, o puternică dereglare a economiei și a comerțului și distrugeri estimate toate la 72 de miliarde de lei aur. Ținând seama că valoarea producției anuale a Regatului României înainte de război era de 2 miliarde de lei aur, se poate considera că între august 1916 și noiembrie 1918 s-a consumat echivalentul producției a 36 de ani de pace⁵.

La nivelul populației și mentalului colectiv au avut loc schimbări semnificative. Țărănimea, care dăduse majoritatea combatanților în războiul de-abia încheiat, a început să revindică drepturi și să se organizeze. Re-

forma electorală, reforma agrară, legea învățământului și altele din respectiva perioadă au determinat implicarea unor categorii mai largi de cetățeni în politică. Revoluția bolșevică din Rusia și tentativa similară de la Budapesta au condus la o dinamică superioară a mișcărilor de stânga, sindicate și partide, și la dezvoltarea unei raportări critice față de lumea veche. Dacă înainte de 1918, populația Regatului României era relativ omogenă etnic, singura minoritate vizibilă fiind cea evreiască (aceasta fiind discriminată și aflată periodic în centrul dezbaterilor publice și politice), după Marea Unire, minoritățile reprezentau 29% din totalul cetățenilor, în mediul urban procentul urcând la 42%⁶. Marile orașe din provinciile intrate în componența statului român după 1918 erau dominate etnic de alte populații decât cea românească și „nu vedeau un caracter românesc vizibil”⁷. În aceste provincii, noile minorități erau cele care ocupaseră, uneori secole de-a rândul, pozițiile dominante la nivel politic, economic, social și cultural. Tranziția spre noua realitate nu era ușoară și, deși la București liderii politici aveau o clară viziune națională asupra dezvoltării ulterioare a României Mari, presiunea puterilor europene, angajamentele asumate de guvern și tentația apropierii de valorile democratice ale Occidentului încetineau procesul. Ceea ce a condus la o acumulare de frustrări în anumite zone ale populației. Pe lângă acest factor al dificultății adaptării majorității românești la noile condiții rezultate după

cea mai importantă victorie a istoriei naționale, se adaugă numeroasele eșecuri economice, Marea Criză survenită în 1929, scandalurile de corupție ce au înconjurat clasa politică și, de la un moment dat, Palatul, amenințarea bolșevică și propaganda internaționalismului comunist care milita pentru dezmembrarea teritorială a României considerată a fi stat imperialist. Instabilitatea politică este un indicator al turbulențelor prin care trecea Regatul României în acea perioadă. Între Marea Unire din 1918 și instaurarea dictaturii regale în 1938 au funcționat nu mai puțin de 26 de guverne, unele dintre ele durând doar câteva luni⁸.

Partidele și persoanele acuzate că au colaborat cu germanii în anii ocupației au fost eliminate de pe scena politică, statul a luat măsuri pentru fiscalizarea aspră a îmbogățitorilor de război care nu-și puteau justifica averea⁹, partidele politice au adus oameni noi în prim plan tocmai pentru a marca o despărțire de trecut și existența unui nou proiect de țară, a unei noi viziuni, dar tensiunea socială era prezentă, mediul cel mai dinamic fiind studențimea. De aici a pornit Corneliu Zelea Codreanu împreună cu câțiva colaboratori pentru a înființa Mișcarea Legionară, cel mai important vehicul al naționalismului extremist din România, devenind „singura mișcare studențească din istoria europeană recentă căreia i-a reușit trecerea din campusul universitar în popor”¹⁰.

Ascensiunea Mișcării Legionare, și unicitatea discursului său

La alegerile din 1937, scorul oficial al Partidului Totul pentru Țară este 15.58%, dar conform mai multor cunoscători ai realității politice a momentului aceștia ar fi adunat în jurul a 22%. Ziarul „Bunavestire” titra „Am fost cinci - suntem un milion”¹¹. În 1938, 1.79% dintre etnicii români erau membri ai Legiunii – semnificativ dacă ținem seama că nazismul german obținuse doar 1.3% și cel italian doar 1% înainte ca partidele respective să accedă la putere¹². „Din perspectivă istorică, nimeni n-a mai bulversat vreodată societatea românească așa cum au făcut-o, la timpul lor, Căpitanul și adepții săi. Un asemenea impact al lui Codreanu a fost cu puțință deoarece el era un produs al societății românești la trecerea acesteia spre modernitate”¹³.

Ce afirma Codreanu nu era neapărat nou, societatea românească fiind marcată de naționalism și antisemitism cultivate de la catedrele universităților și de mari voci ale culturii, de un reviriment ortodox și de o stimă semnificativă acordată armatei și corpului ofițeresc după deceniul militar început cu Războiul Balcanic și terminat cu reprimarea Republicii Sfaturilor de la Budapesta. Metoda de comunicare a lui Codreanu și a celor din jurul său a fost însă complet nouă pentru România. Ca și premiza... Cea a atacării sistemului în integralitatea sa.

Pilonii propagandei legionare erau naționalismul identificat cu antisemitismul, condamnarea clasei politice ca fiind coruptă, ineficientă și trădătoare, anticomunismul, credința ortodoxă, cultul sacrificiului și al morții în numele salvării neamului, cultul Căpitanului care, după asasinarea acestuia din 1938 din ordinul regelui Carol al II-lea, a căpătat dimensiuni mitice. Explicând modelul de funcționare a comunicării legionare, Corneliu Zelea Codreanu vorbea de două Legiuni. Una care se vede și care este formată din membri, șefi, uniforme, programe și una care nu se vede care este o „stare de spirit ce nu și are sediu în rațiune, ci în sufletul mulțimii.” Existența exclusivă a primei forme, cea instituțională, este inutilă – „a crea numai statut, program, uniforme, etc și a crede că ai făcut «mișcarea» este ca și cum voind să faci un om, i-ai face numai hainele”¹⁴.

Fiecare din aceste linii erau diseminat prin toți vectorii de comunicare aflați la dispoziție (presă proprie, literatură, muzică, tipărituri, piese de teatru, marșuri și mitinguri), alături de acestea dezvoltându-se o foarte puternică și consistentă comunicare interpersonală atât în interiorul organizațiilor, cât și în exteriorul lor, în vederea atragerii de noi adepți. Orice acțiune legionară este repovestită pe tot cuprinsul țării de activiști dedicați acestui scop. Propaganda legionară trebuia să fie neîntreruptă și consta deopotrivă într-un mod de viață care să genereze respect și admirație din partea concetățenilor, dar și în pro-

movarea continuă a viziunii și valorilor mișcării. În numeroase pagini Corneliu Zelea Codreanu conturează portretul ideal al legionarului, obligațiile și interdicțiile acestuia, raportarea pe care acesta ar trebui să o aibă față de camarazii săi, față de oamenii obișnuiți, față de ceea ce este definit ca dușman. Nimic din existența legionarului nu este lăsat la voia întâmplării, fiindcă imaginea sa bună va duce la o imagine bună pentru Mișcare și imaginea sa proastă va îndepărta oamenii de Mișcare, unul din scopurile finale ale propagandei legionare fiind însăși schimbarea naturii societății românești. „Din această mare luptă legionară va ieși o nouă aristocrație românească. În cariera ei nu va pune bază nici pe bani, nici pe avere, nici pe haine, ci pe calitățile sufletești, pe virtute; va fi o aristocrație a virtuții”¹⁵. Se regăsește obsesia întâlnită la toate mișcările de tip totalitar de a inventa un Om Nou, produs al ideologiei integratoare generată de respectiva mișcare care să înghită și să uniformizeze societatea.

S-a insistat foarte mult pe componenta tinerească a Legiunii care a pornit ca o organizație studențească din Iași ce a căpătat apoi dimensiune națională, depășind rapid doar componenta universitară, dar folosind masiv studenții ca masă operațională. Solicitarea introducerii *numerus clausus* care să limiteze accesul evreilor în universități a fost extinsă la celelalte sectoare ale vieții publice, devenind un leitmotiv al comunicării lui Codreanu. „Dacă elevii de astăzi sunt 50%, 60%, 70% străini, mâine în

mod logic vom avea 50%, 60%, 70% conducători străini ai acestui Neam Românesc/.../ Rămâne un adevăr bine stabilit: România trebuie să fie condusă de români”¹⁶. Se considera că tinerii puteau deveni cel mai ușor Oameni Noi, deoarece erau necontaminați de păcatele lumii vechi care trebuia curățată și de sistemul politic contemporan care trebuia înlocuit. Tinerii deci, nu au fost doar o țintă a propagandei legionare, ci un vector al acesteia. De altfel, imnul Mișcării, compus de Radu Gyr, este „Sfântă tinerețe legionară”.

Comunicarea legionară s-a diversificat funcție de publicul pe care îl viza și s-a adaptat nevoilor și specificului acelui public atât la nivelul temelor alese cât și la cel al metodelor. Influentul politician Constantin Argetoianu, un adversar constant al Legiunii, descria în jurnalul său propaganda legionară la sate: „Grupurile de studenți se răspândeau prin sate, îi ajutau pe furiș pe țărani la treburile lor, reparau drumuri și poduri, săpau canale în zonele cu apă multă și făceau fântâni în cele secetoase, apoi plecau, anunțând că în zilele ce vor urma <Cel care trebuia să vină va veni în sat>. Într-adevăr, Căpitanul venea: pe un cal alb, însoțit de câțiva băietani, obișnuia să poposească în centrul satului, să se dea jos de pe cal, să sărute pământul și apoi să plece fără un cuvânt. Oamenii se uitau cu ochii cât cepele, dădeau din cap și șopteau: «Asta era Sfântul?».. Câțiva agenți legionari se răspândeau apoi prin satele vizitate și, ascunzându-și adevărata identitate cu tot felul

de pretexte, încheiau acțiunea cuceririi sufletelor”¹⁷. În imaginarul folosit de legionari își făceau loc figura haiducului, personaj popular în satul românesc, împărțitorul dreptății pentru cei slabi și apărătorul acestora în fața nedreptăților, preotul, dar și veteranul de război sau intelectualul întors la sat să primească de acolo inspirație și legitimitate. La fel ca în comunicarea apostolică de la începuturile creștinismului, pe care nu de puține ori o evocau, propagandiștii legiunii se întâlneau cu grupuri mici de țărani cărora le răspundeau la întrebări și cu care purtau dialoguri personalizate. Aceasta spre deosebire de restul comunicatorilor partidelor clasice, inclusiv cei ai Partidului Național Țărănesc, care, îmbrăcați în costum și coborând din mașini, foloseau mesaje împietrite și neadaptate grupului din fața lor¹⁸. Legionarii, dădeau de suficiente ori impresia că discută cu oamenii, nu că le transmit un text. Și de aceea reușeau să le împrăștie reticența și rezistența la manipularea politică.

În mediul urban, dincolo de propaganda propriu-zisă care califica etnic sursa crizei economice considerând-o un complot al evreimii internaționale, cuiburile legionare sprijineau activ muncitorii rămași fără lucru, forțau boicaturi împotriva companiilor care aveau angajați din minoritățile naționale și făceau campanii pentru cumpărarea exclusiv a produselor românești. Fiind în competiție cu partidele socialiste și comuniste pentru câștigarea muncitorului român, legionarii le acuzau pe

acestea că „sunt o doctrină evreiască/.../ Comunismul se ridică împotriva tradiției noastre, împotriva Regelui nostru, împotriva statului nostru, împotriva bisericii și școlii noastre, împotriva armatei noastre, împotriva a tot ce avem mai sfânt și mai bun ca popor. Ce interes au muncitorii români să dărâme bisericile creștine, zidite din credința strămoșilor lor?”¹⁹.

Existența legionarului era gândită ca o polemică permanentă cu realitatea socio-politică din România. În locul României guralive, lipsită de principii și dominată de interese personale, ei propuneau o „Românie serioasă, gravă, tăcută”²⁰. Legionarii au afirmat de la început că sunt altfel și au căutat tot timpul să fie altfel prin respingerea manifestă a unor valori și a unor comportamente deja încetățenite la nivelul elitelor politice. Inspirare din rigorile vieții monahale, regulile după care trebuie să trăiască un legionar erau menite să îl transforme într-un model pentru o populație definită ca fiind dezorientată și frustrată, abandonată de clasa politică tradițională. „Poporul român în aceste zile nu are nevoie de un mare om politic, așa cum greșit se crede, ci de un mare educator și conducător care să biruiască puterile răului și să zdrobească tagma celor răi/.../ Un nou partid politic, fie el chiar cuzist nu poate să dea decât cel mult un nou guvern și o nouă guvernare; o școală legionară însă, poate să dea țării acesteia un nou tip de Român/.../ Vom crea un mediu sufletesc; un mediu moral în care să se nască, din

care să se hrănească și din care să crească omul erou”²¹.

Refuzarea modelului existent este completă și se manifestă în toate domeniile. Democrația liberală este rejectată ca fiind depășită și ineficientă – „înlăturăm cu dispreț stârvul statului demo-liberal pentru ca să proclamăm în locul lui un stat fecundat de principiul autorității morale înlăuntrul căruia să se realizeze maxima dezvoltare a națiunii întregi”²². Din această perspectivă, putem suprapune discursul Mișcării Legionare cu cel al unui partid anti-sistem din prezent, care stimulează atitudini populiste, așa cum sunt ele definite în sociologie²³.

Identitatea națională este condiționată de apartenența la ortodoxie, ajungându-se la ciudățenia nerecunoașterii românității catolicilor sau greco-catolicilor români. Nae Ionescu, în mai multe texte publicate în foileton în „Cuvântul” marchează o diferență între «buni români», adică aceia care fac un bine națiunii române și «români», adică aceia care sunt născuți din părinți români și ortodocși. Un catolic, de exemplu, și aici este evocat cazul lui Samuel Micu, unul dintre ctitorii conștiinței românești, poate face lucruri extraordinare pentru națiunea română ceea ce îl definește ca fiind un «bun român», dar realitatea confesiunii îl descalifică din starea naturală de a fi român – „a fi român însemnează a avea o anumită plămădă, din care decurg cu necesitate anumite atitudini și gesturi”. În altă parte, afirmația devine și mai tranșantă: „Suntem, ca

atare, ortodocși pentru că suntem români și suntem români pentru că suntem ortodocși”²⁴. Este importat de precizat că, în acel moment istoric, exista un consens cvasiunanim în spațiul public național, conform căruia românii erau singura națiune autohtonă de pe teritoriul României Mari spre deosebire de celelalte grupuri etnice care își aveau patriile în altă parte. Minoritățile naționale erau, mai degrabă, rezultatul unor acte de ostilitate îndreptate împotriva majorității românești, scopul acestora fiind, de multe ori, subminarea interesului național legitim al românilor²⁵. Ioanid amintește de dimensiunea ortodoxă a Mișcării, precum și de presiunea de a canoniza martiri legionari, ca parte a construirii propriilor mituri. Însă Ioanid argumentează că Mișcarea nu s-a transformat într-o mișcare creștină, ci a folosit teologia ortodoxă ca instrument politic în definirea propriei mișcări fasciste²⁶.

Rejectată este și apartenența României la Europa căreia îi sunt respinse și valorile culturale și cele politice și cele economice în numele autohtonismului și al tradiției. „Tradiționalismul are un sens dinamic, de actualitate, fiindcă are un sens de permanență. Sângele însuși e tradiție, tradiție biologică/.../ Asemeni cu tradiția sângelui e tradiția limbii. Există un paralelism între istoria sângelui nostru și istoria graiului nostru. Un paralelism de natură psihologică întrucât sângele transmite viața iar graiul transmite gândul, sufletul. Precum trăim în tradiția sângelui românesc tot astfel trăim în tradiția sufle-

tului românesc”²⁷. Pentru români este bun doar ceea ce este românesc, doar ce este făcut de români. „Credeți că noi nu putem seca mlaștini? Nu putem capta energiile din munți și electrifica țara? Nu putem înălța orașe românești? Nu putem pe pământul nostru bogat să asigurăm pâinea fiecărui român? Nu putem face legi care să asigure o bună funcționare a unui mecanism de stat apropiat timpului și specificului nostru național? Noi nu vom putea ridica, aici, în creștetul Carpaților, o patrie care să strălucească ca un far în mijlocul Europei? Și care să fie expresia geniului românesc? Putem”²⁸.

Teoretizarea unicității absolute a României și a neamului românesc în context european și universal are ca miză nevoia unei soluții pur românești pentru mersul înainte. Străinul, indiferent care este el, nu poate fi binevenit aici. Evident, consistent cu mesajul antisemit central al comunicării legionare, cel mai puțin binevenit era evreul, prezentat în aceeași stereotipie care se impunea și în Germania nazistă: „Nu admitem nimănui ca să caute și să ridice pe pământul românesc alt steag decât acela al istoriei noastre naționale/.../Nu va admite nimeni ca pentru pâinea ta să pustiești și să dai pe mâna unei nații străine de bancheri și cămătari tot ce a agonist truda de două ori milenară a unui neam de muncitori și de viteji”²⁹.

Pentru o cât mai clară orientare ideologică, legionarii și adepții lor sunt sfătuiți imperativ ce anume să citească: „Tinere, la toate colțurile de

stradă te așteaptă dușmanul cu îmbietoare cărți și reviste, ca să te otrăvească. Fii tare. Respinge otrava. Cumpără numai literatura și foile naționaliste și creștine”³⁰. Prin toate publicațiile proprii sunt atacați agresiv toți cei care nu se raliază valorilor promovate de Mișcarea legionară, victime campaniilor de denigrare ajungând Tudor Arghezi, Mihai Sadoveanu, Eugen Lovinescu, George Călinescu și alte mari nume ale epocii. Este solicitată o recalibrare a culturii naționale care să fie conformă cu Omul Nou legionar, sunt programe care vizează curățarea bibliotecilor de cărțile nefolositoare și sunt trasate sarcini precise referitoare la ce trebuie și ce nu trebuie creat. „Noi, românii, nu suntem deloc sentimentali. E treaba rușilor, a țiganilor și a ungarilor. Românii sunt un neam al bărbăției absolute, neam de asceză și încercări grele. De aceea nu vom realiza niciodată un roman de amor/.../Au știut totdeauna ce înseamnă sabia bine ascuțită și vor ști de acum înainte ce înseamnă un bun român de vitejie”³¹. Violența scrisului are ecou de-a lungul întregii perioade în violența fizică. Începând cu asasinarea premeditată de către Corneliu Zelea Codreanu a prefectului de Iași Constantin Manciu și terminând cu crimele din timpul scurtei guvernări legionare, Mișcarea a recurs la violență nu doar pentru a rezolva anumite conflicte ci și pentru a se singulariza din nou pe scena politică națională. Referirile la violență (ca soluție de salvare, alături de sacrificiul personal), apropie Mișcarea de fascis-

mele clasice³². Victimă a acestui tip de violență a căzut chiar și unul dintre cei care au inspirat mișcarea, din zona intelectualilor, Nicolae Iorga³³.

Și în acest domeniu, al violenței, ei erau cei care mergeau până la capăt. Slăbiciunea statului și complicitatea unor lideri politici (Corneliu Zelea Codreanu este achitat în mai 1925 în ovațiile sălii de judecată susținut fiind de figuri importante ale spațiului public românesc) au condus la legitimarea violenței ca metodă de lucru sau chiar, și mai mult, ca mijloc de asanare a societății românești. Eșecul global al elitelor se găsea pus în contrapondere cu intransigența austeră a Căpitanului care milita pentru corectitudine și morală în politică. Îmbogățirea celor conectați cu cercurile puterii contrasta vizibil cu sărăcia personală evidentă a Căpitanului și a liderilor Mișcării. „Mulți oameni disperați îi atribuiau calitățile care le lipseau celor mai mulți politicieni: credibilitatea și verticalitatea. De aceea, i-au acceptat și fanatismul”³⁴.

În prima jumătate a anului 1938, Codreanu este arestat și condamnat alături de mulți alți lideri ai Mișcării, care este scoasă în afara legii. Moartea Căpitanului în noiembrie 1938 a dus la o apoteoză a acestuia, legionarii și susținătorii lor plasându-l între martirii neamului, alături de nume ilustre ale istoriei naționale și de nume nou adăugate ale istoriei legionare. La nașterea Statului Național Legionar în toamna lui 1940, jurămintele conducătorilor României, generalul Ion Antonescu și Horia

Sima, au fost făcute în fața uriașului portret al lui Corneliu Zelea Codreanu. Rămășițele pământești ale acestuia au fost reînhumate într-o amplă procesiune religioasă. După o lungă perioadă de opoziție și de confruntări cu sistemul, legionarii ajunseseră la guvernare. Pe care au părăsit-o după numai șase luni definite de violențe și de crime care au marcat definitiv imaginea acestei mișcări politice.

Imaginea legionarilor, peste timp & percepțiile din prezent

Regimul Antonescu și apoi regimurile politice comuniste i-au considerat pe legionari ca fiind dușmanii prin excelență deși, de la un moment dat, numărul lor era tot mai mic. Dacă în epoca Ceaușescu, Ion Antonescu a fost uneori cosmetizat în numele național-comunismului, fiind utilizat în zona mesajelor anti-sovietice, periodic admise, legionarii nu au existat decât ca personaje profund negative. În primăvara anului 1990, președintele Ion Iliescu a vorbit în mai multe rânduri despre „legionari”, „rebeliune de tip legionar” sau „elemente legionare” cu referire la manifestațiile din Piața Universității justificând astfel intervenția minerilor din 14 și 15 iunie. În fapt, după Revoluția din 1989, tentativele de renaștere a Mișcării legionare nu au avut succes, deși inițiatorii acestor demersuri au încercat să utilizeze suferințele legionarilor din sistemul penitenciar comunist ca vehicul de imagine.

Elemente din ideologia legionară s-au regăsit la toate partidele populiste antisistem care au acces în Parlament, metode și practici de comunicare legionare au fost folosite în campaniile politice sau electorale, numele lui Corneliu Zelea Codreanu a mai fost evocat sporadic generând de fiecare dată polemici intense, dar de scurtă durată.

Mișcarea Legionară nu este o prezență în spațiul public românesc actual, unde pot fi regăsite însă ecouri ale mesajelor antisistem ale acesteia. Iar, pe fondul demonstrat al creșterii atitudinilor populiste în timpul perioadei pandemice³⁵ se fac noi comparații între condițiile care au permis apariția acestei formațiuni politice și condițiile care accentuează discursul anti-sistem în prezent. O primă astfel de evaluare am putut-o face analizând profilul publicului care are atitudini favorabile Mișcării legionare, în prezent.

Datele analizate provin dintr-un sondaj național pe teme referitoare la evoluția discursului extremist în România, precum și percepții despre fenomenul antisemite, realizat la comanda Institutului Național pentru Studierea Holocaustului în România „Elie Wiesel”³⁶. Eșantionul conține 1064 de răspunsuri valide, reprezentative pentru populația adultă, neinstituționalizată a României. Datele au fost culese folosind metoda CATI (interviuri telefonice asistate de computer), în perioada 22 noiembrie – 2 decembrie 2021, cu selecția random a numerelor de telefon. Eroare tolerată 3%, la un nivel de probabilitate de

95%. Pentru a reduce discrepanțele dintre eșantion și populația studiată, a fost aplicată o ponderare iterativ proporțională, ținând cont de următoarele caracteristici: gen, vârstă, educație, ocupație, mediu de rezidență, regiune.

Dintre concluziile generale ale acestui studiu, reținem că cei mai mulți dintre respondenți se raportează mai degrabă neutru față de minoritățile etnice, iar cele mai multe/ puternice raportări negative sunt față de romi. Chestionarul surprinde aspecte complexe legate de definirea Holocaustului (eveniment definit de respondenți în termeni negativi, dar puțin asociat cu România), de părerea față de Ion Antonescu (perceput atât ca mare strateg, cât și ca dictator și responsabil de crime împotriva romilor), dar și de părerile despre Mișcarea Legionară.

Cei mai mulți dintre respondenți consideră că Mișcarea Legionară a fost fascistă, teroristă, responsabilă pentru crimele împotriva evreilor, dar și patriotică. În contextul dovedit al creșterii atitudinii populiste în România ultimilor ani, mai ales în perioada post-pandemică³⁷ consemnarea atitudinilor din prezent față de Mișcarea Legionară reprezintă un aspect interesant, care merită explorat. Studiul din 2012 reflectă cât de complicată este atitudinea românilor față de această mișcare politică în prezent, una care nu este percepută unanim sau dominant în termeni negativi. Dominant, cei mai mulți dintre respondenți consideră că Mișcarea Legionară a fost fascistă, teroristă,

responsabilă pentru crimele împotriva evreilor, dar și a unor lideri politici români. Există însă 47% dintre români care consideră Mișcarea drept

patriotică, 38% o consideră creștină, iar aproape 30% o consideră chiar democratică.

În perioada 1927-1940, Mișcarea Legionară a fost o organizație politică în România.

În ce măsură sunteți de acord cu următoarele afirmații?	Acord	Dezacord	Nu pot aprecia	NSNR
A fost patriotică	47%	33%	9%	10%
A fost democratică	29%	50%	9%	13%
A fost creștină	38%	39%	10%	13%
A fost fascistă	55%	23%	10%	13%
A fost anticomunistă	59%	20%	10%	11%
A fost teroristă	46%	32%	9%	13%
A fost responsabilă pentru crime împotriva evreilor	54%	21%	11%	14%
A fost responsabilă pentru crime împotriva unor lideri politici romani	70%	10%	8%	12%

Tabelul 1. Afirmații și ponderea răspunsurilor

O analiză factorială care ia în calcul răspunsul la aceste 8 afirmații conduce la o distribuție a răspunsurilor în două dimensiuni, distribuite destul de logic, în jurul celor care au atitudini negative despre Mișcarea Legionară, respectiv atitudini pozitive. În ce privește afirmațiile nega-

tive, cea mai puternică influență o are afirmația despre responsabilitatea crimelor față de evrei, dar și eticheta de fascism. În ce privește afirmațiile cu ton pozitiv, cea mai influentă este cea care definește mișcarea drept patriotică.

Rotated Component Matrix^a

	Component	
	1	2
ML a fost resp de crime împ evreilor	0.742	
ML Fascista	0.721	-0.109
ML resp crime împ lideri RO	0.714	
ML Terorista	0.591	-0.148
ML patriotica	-0.132	0.789
ML Crestina		0.771
ML Democratica	-0.179	0.601
ML Anticomunista	0.379	0.432

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 3 iterations.

Figura 1. Analiză factorială realizată pe baza de date a sondajului din 2021

Graficul de mai jos ne ilustrează și o distribuție spațială a acestor răspunsuri, pentru a vedea între ce afirmații este cea mai mare distanță. Cei care consideră Mișcarea Legionară drept patriotică sau creștină este foarte probabil să nu o considere fascistă sau responsabilă de crime împotriva evreilor, și invers.

Caracteristicile socio-demografice ale respondenților din aceste două grupuri sunt destul de clare – pe de o parte, cei care laudă Mișcarea Legionară sunt mai degrabă tineri inactivi (fără loc de muncă, fără

studii superioare), de vârste cuprinse între 18 și 29 de ani, care nu folosesc surse media pentru știri zilnic, și care au în mare măsură atitudini populiste (conform definiției folosite de Sultănescu). Pe de altă parte, cei care sunt predispuși să ofere etichete negative Mișcării Legionare, sunt mai mult decât media oameni în vârstă (peste 45, sau chiar peste 60 de ani), cu studii medii și superioare, care se informează constant (mai ales de la TV, dar și din surse online), și care au atitudini non-populiste.

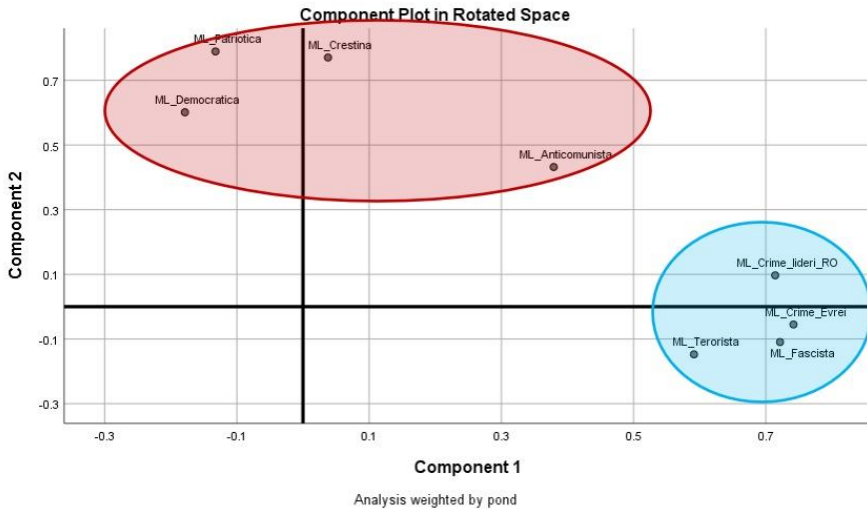

Figura 2. Vizualizare a rezultatului analizei factoriale, într-un spațiu bidimensional, pentru ilustrarea distanței dintre variabilele măsurate

Un caz special merită menționat în rândul celor care definesc Mișcarea Legionară drept anti-comunistă. Deși acești respondenți sunt mai degrabă asociați cu publicul care dă etichete pozitive acestei zone politice, ei nu seamănă neapărat cu aceștia în toate caracteristicile. Sunt mai puțini tineri inactivi aici, și ceva mai mulți oameni de vârste cuprinse între 45 și 59 de ani. De asemenea, aici regăsim peste medie public care se informează zilnic din TV și online, spre deosebire de publicul tânăr, populist și neinformați care are atitudini pozitive față de legionari. Doar cei care nu au atitudini populiste nu împărtășesc ideea că Mișcarea Legionară a fost anticomunistă, semn că subiectul este mai degrabă perceput diferit.

Opinia noastră este aceea că eticheta de anti-comunism este puternic politizată și folosită prin raportare la modul în care aceasta este utilizată în prezent (ca etichetă împotriva unora din partidele actuale), și nu ca explicație/scuză pentru atitudinile fasciste și antisemite din trecut. Creșterea atitudinilor populiste, în prezent, corelează însă cu o creștere a atitudinilor anti-semite, cu creșterea violenței verbale în rețele sociale, precum și cu o stimulare a unui tip de radicalism care a părut că reprezintă doar o excepție în istoria României. Mai multe cercetări merită aprofundate pentru a vedea măsura în care noile tendințe populiste din prezent își au originea în factori similari care au contribuit la apariția Mișcării Legionare, secolul trecut, iar noi studii sociologice pot lua în calcul astfel de obiective.

Note

- ¹ Radu Ioanid, „The sacralised politics of the Romanian Iron Guard”, în *Totalitarian Movements and Political Religions*, Volume 5, 2004 - Issue 3, pp. 419-453.
- ² George L. Mosse, „Introduction: The Genesis of Fascism”, în *Journal of Contemporary History*, Volume: 1 issue: 1, 1966, pp. 14-26, <https://doi.org/10.1177/002200946600100103>
- ³ M. Turda, „New perspectives on Romanian fascism: themes and options”, în *Totalitarian Movements and Political Religions*, Volume 6, 2005 - Issue 1, pp. 143-150.
- ⁴ Vladimir Solonari, *Purificarea națiunii. Dislocări forțate de populație și epurări etnice în România lui Ion Antonescu*, Polirom, Iași, 2015, p 33
- ⁵ Dumitru Țuțu, Costică Prodan, „Marele efort uman și material făcut de poporul român în anii primului război mondial”, în *România în anii primului război mondial*, volumul 2, Editura militară, București, 1987, p. 697.
- ⁶ Ion Agrigoroaiei, Ioan Scurtu, „Teritoriul, populația, starea de spirit”, în Ioan scurtu, Petre Otu (coord.), *Istoria Românilor*, vol VIII, p. 56.
- ⁷ Irina Livezeanu, „Cultural politics in Greater Romania”, apud Solonari, Vladimir, *op.cit.*, p. 37.
- ⁸ Neagoe Stelian, *Istoria Guvernelor României*, Editura Machiavelli, București, 1999.
- ⁹ Ion Agrigoroaiei, Ioan Scurtu, *op.cit.*, p 51.
- ¹⁰ Oliver Jens Schmitt,, Corneliu Zelea Codreanu, *Ascensiunea și căderea „Căpitanului*, Humanitas, București, 2017, p. 260.
- ¹¹ *Ibidem*, p 280.
- ¹² Roland Clark, *Sfântă tinerețe legionară. Activismul fascist în România interbelică*, Polirom, Iași, 2015, p. 18.
- ¹³ Oliver Jens Schmitt, *op.cit.*, p. 337.
- ¹⁴ Corneliu Zelea Codreanu, *Doctrina Mișcării Legionare*, Editura Lucman, București, 2003, p. 36.
- ¹⁵ *Ibidem*, p. 66.
- ¹⁶ *Ibidem*, p. 177.
- ¹⁷ Constantin Argetoianu, apud Roland Clark, *op.cit.*, p. 92.
- ¹⁸ Roland Clark, *op.cit.*, p. 93.
- ¹⁹ Traian Herseni, *Mișcarea Legionară și Muncitorimea*, București, 1937, pp. 7-8.
- ²⁰ Corneliu Zelea Codreanu, „Din programul legiunii Arhanghelului Mihail. Principii călăuzitoare”, apud. Schmitt, Oliver Jens, *op.cit.*, p. 145.
- ²¹ Corneliu Zelea Codreanu, *op.cit.*, pp. 34-35.
- ²² Vasile Marin, „Între democrație și statul totalitar”, apud Ornea, Zigu, *Anii Treizeci. Extrema dreaptă românească*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1995, p. 57.
- ²³ D. Sultanescu, „Populism in Eastern Europe--New types of libertarian populism vs classic authoritarian populism: The Romanian case”. Presented at Mossavar-Rahmani Center for Business and Government, at Harvard University, 2022, <https://www.hks.harvard.edu/centers/mrcbg/students/sg/petrescu.2022.spring>.
- ²⁴ Nae Ionescu, „A fi bun român”, apud Zigu Ornea, *op.cit.*, pp. 91-93.
- ²⁵ Vladimir Solonari, *op.cit.*, pp. 35-36.
- ²⁶ Radu Ioanid, *op.cit.*, p 421.
- ²⁷ Nichifor Crainic, *Sensul tradiției*, apud Zigu Ornea, *op.cit.*, p. 102.
- ²⁸ C.Z. Codreanu, *op.cit.*, p 31.

- ²⁹ Traian Herseni, *op.cit.*, p. 5.
- ³⁰ C.Z. Codreanu, *op.cit.*, p. 183.
- ³¹ Horia Stamatu, „Sentimentalism”, apud Zigu Ornea, *op.cit.*, p. 433.
- ³² Constantin Iordachi, ‘Fascism and Terrorism: The Iron Guard in Interwar Romania’, în Carola Dietze and Claudia Verhoeven (eds), *The Oxford Handbook of the History of Terrorism*, Oxford Handbooks (2022; online ed., Oxford Academic, 13 Jan. 2014), <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199858569.013.40>, (accessed 2.08.2022).
- ³³ Radu Ioanid, „Nicolae Iorga and Fascism”, în *Journal of Contemporary History*, Volume: 27 issue: 3, 1992, page(s): 467-492, <https://doi.org/10.1177/002200949202700305>
- ³⁴ Oliver Jens Schmitt, *op.cit.*, p. 129.
- ³⁵ Sultănescu et al, *op. cit.*, p. 245.
- ³⁶ Opinii contradictorii și prejudecăți stabile despre evrei și Holocaustul din România. INSHR-EW. Sondaj de opinie 2021. Comunicat de presă publicat pe <https://www.inshr-ew.ro/sondaj-de-opinie-holocaust-2021/>. Raportul de cercetare a fost preluat de pe următorul link https://www.inshr-ew.ro/wp-content/uploads/2018/01/Sondaj-INSHR_2021.pdf.
- ³⁷ D. Sultănescu, B. Teodorescu, „Atitudini și discursuri populiste în România. Dinamici în 2019-2021 și posibile explicații ale impactului AUR”, în *Polis*, Volum IX, Nr. 4 (34), septembrie-noiembrie 2021, pp. 233-235.

Bibliografie

- ***, *România în anii Primului Război Mondial*, vol 2, Editura Militară, București, 1987.
- CLARK, Roland, *Sfântă tinerețe legionară. Activismul fascist în România interbelică*, Polirom, Iași, 2015.
- CODREANU, Corneliu Zelea, *Doctrina Mișcării Legionare*, Editura Lucman, București, 2003.
- HERSENI, Traian, *Mișcarea Legionară și Muncitorimea*, București, 1937.
- IOANID, Radu, „Nicolae Iorga and Fascism”, în *Journal of Contemporary History*, Volume: 27 issue: 3, 1992, page(s): 467-492, <https://doi.org/10.1177/002200949202700305>.
- IDEM, „The sacralised politics of the Romanian Iron Guard”, în *Totalitarian Movements and Political Religions*, Volume 5, 2006 - Issue 3, pp. 419-453.
- NEAGOE, Stelian, *Istoria Guvernelor României*, Editura Machiavelli, București, 1999.
- ORNEA, Zigu, *Anii Treizeci. Extrema dreaptă românească*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1995.
- SCHMITT, Oliver Jens, *Corneliu Zelea Codreanu. Ascensiunea și căderea „Căpitanului”*, Humanitas, București, 2017.
- SCURTU Ioan, (coord.), Otu, Petre, *Istoria Românilor, vol VIII*, Editura Enciclopedică, București, 2003.
- SOLOANARI, Vladimir, *Purificarea națiunii. Dislocări forțate de populație și epurări etnice în România lui Ion Antonescu*, Polirom, Iași, 2015.
- SULTĂNESCU, D., TEODORESCU, B., SULTĂNESCU D.C. “Atitudini și discursuri populiste în România. Dinamici în 2019-2021 și posibile explicații ale impactului AUR”, în *Polis*, Volum IX, Nr. 4 (34), septembrie-noiembrie 2021, 2021, pp 233-253.

Resurse on-line

*** Opinii contradictorii și prejudecăți stabile despre evrei și Holocaustul din România. Sondaj de opinie 2021. INSH-EW, 2021. Comunicat de presă publicat pe <https://www.inshr-ew.ro/sondaj-de-opinie-holocaust-2021/>. Raportul de cercetare a fost preluat de pe următorul link https://www.inshr-ew.ro/wp-content/uploads/2018/01/Sondaj-INSHR_2021.pdf.

IORDACHI, Constantin, 'Fascism and Terrorism: The Iron Guard in Interwar Romania', in Carola Dietze, and Claudia Verhoeven (eds), *The Oxford Handbook of the History of Terrorism*, Oxford Handbooks (2022; online edn, Oxford Academic, 13 Jan. 2014), <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199858569.013.40>, accessed 2 Aug. 2022.

MOSSE, I. George, „Introduction: The Genesis of Fascism”, în *Journal of*

Contemporary History, Volume: 1 issue: 1, 1966, page(s): 14-26, <https://doi.org/10.1177/00220094660100103>.

SULTANESCU, D. „Populism in Eastern Europe--New types of libertarian populism vs classic authoritarian populism: The Romanian case”, 2022. Mossavar-Rahmani Center for Business and Government, at Harvard University <https://www.hks.harvard.edu/centers/mrcbg/students/sg/petrescu.2022.spring>.

TURDA, M, „New perspectives on Romanian fascism: themes and options” în *Totalitarian Movements and Political Religions*, Volume 6, 2005 - Issue 1, Pages 143-150 | Published online: 25 Jan 2007, <https://doi.org/10.1080/14690760500103028>